

שינוי הוא חוק מחוקי החיים. אלו אשר צופים
רק לעבר העבר או ההווה מובטח להם
שיחמיצו את העתיד.

ג'ון פ' קנדי

הכשלים של מודל החיסכון הפנסיוני הנוכחי

נוכחנו כיצד היכולת לחשוב-עתידי מתפתחת וכיצד אפשר למדוד אותה ולעקוב
אחר התפתחותה. כעת נמחיש כיצד יכולת זו מחוללת רעיונות חדשים

המסוגלים לפתור בעיות ארוכות-טווח. כידוע, המנהיגים שלנו
מתקשים להציע רעיונות לפתירת בעיות מעיקות בהווה, לא
כל שכן לחולל רעיונות אשר יכולים לפתור בעיות שעוד לא
הבשילו ופרצו אל פני השטח. כדי לחולל רעיונות לבעיות

מנהיגים מתקשים
להציע רעיונות אשר
יכולים לפתור בעיות
ארוכות-טווח

שעוד לא קרמו עור וגידים הם צריכים לפתח מוטת-זמן-עתידי ארוכה,
ומשום-מה מעט מאוד ממנהלינו וממנהיגינו במערכות השונות מסוגלים לכך.
התוצאה היא, לדאבון לב, מערכת של רעיונות אשר מגיבה בקושי לאתגרים
הקיימים; מערכת רעיונות דלה מאוד ששואפת לפתור מראש בעיות צפויות.
אילו הדברים לא היו עניינים שברומו של עולם – ניחא. אפשר היה

להסתפק ולומר כי אם לא ניתן לצפות את הבעיות של העתיד,
אזי נחכה ונראה כיצד הן מתפתחות ואחר כך נירתם לחפש
להן פתרון ראוי אף אם לא מושלם – כפי שהמין האנושי נהג

יש בעיות העלכות
להוריד שאולה
תרבויות שלמות

לעשות עד כה. אלא שיש בעיות שאם לא נתחיל למצוא להן פתרון מוקדם
ככל האפשר, עלולות להוריד שאולה תרבויות שלמות בתהליך שילווה בסבל
רב של מיליוני נפשות.

מספר מועט של סוגיות נכנס תחת הגדרה זו בתחילת המאה ה-21. חלקן אין ביכולתו של האדם לשנותן או לפחות להשפיע עליהן, כי הן אינן מעשה ידיו בלבד, כמו התחממות כדור הארץ. אך חלקן הן מעשה ידיו בלבד ורק הוא יכול למצוא להן פתרון. בחרתי בסוגיה אחת שכזו כדי לסכם את הספר. מטרת החלק הזה היא להדגים כיצד חשיבת-עמיד בעלת מודעות גבוהה לעצמה מסוגלת לראות נכוחה בעיה עתידית שעדיין לא צפה לחלוטין על פני השטח ולמצוא לה פתרון מבעוד מועד. מטרת החלק הזה היא להמחיש כיצד חשיבה במוטת-זמן-עמיד ארוכה על בעיות חברתיות וכלכליות אפשריות וסבירות מחוללת רעיונות בעלי חזון מרחיק ראות וכך מונעת כאב ומפולת עתידיים.

בדרך זו אני מבקש להמחיש לקורא שלא בשמים היא חשיבת-עמיד וכל אשר דרוש הוא לפתוח את עצמנו להשלכות ארוכות-הטווח של נתונים בהווה, להטיל את יהבנו על המנגנונים במוחו של האדם לחולל תמונת עתיד, גם אם אינה מדויקת, ולאפשר מרחב לפורקוגניטו, שבו יחולל רעיונות שימנעו מאיתנו כאב בטוח בעתיד.

לאפשר מרחב
לפורקוגניטו, שבו
יחולל האדם רעיונות
שימנעו מאיתנו כאב

חיפשתי סוגיה אשר מעטים מאוד רואים בה את הבעיה הגדולה של המין האנושי לקראת אמצע המאה ה-21; בעיה אשר מרבית מנהיגינו ומוסדותינו מתעלמים ממנה אם בשוגג ואם במזיד; בעיה אשר כולה תלויה ביכולתנו להבינה ולחולל סביבה רעיונות מיוחלים. מצאתי כי בעיה אחת עומדת מעל כולן, והיא סוגיית מודל החיסכון הפנסיוני. היא עומדת לה בפניה חשוכה בשיח היומיומי של תרבויות מפותחות, ואף אם לפעמים נדמה לרבים שהיא מאיימת, הרי שאין בנמצא מי שיכריז בפני קהל עם ועולם, שאם לא נבנה מחדש את המודל הזה, אזי הוא עלול למוטט כל חלקה טובה בחברה המודרנית בעוד ארבעים עד חמישים שנה. נדמה כי אין בנמצא מי שמבין את מלוא חומרתה של הבעיה, והרעיונות המועלים כיום יוכיחו זאת, כפי שנראה בהמשך, ובוודאי אין בנמצא מי שיש באמתחתו מודל מושלם אלטרנטיבי שיהיה בכוחו לעקוף את הבעיות הקיימות ואת הבעיות שעוד יצופו במלוא עוזן בהמשך. או כך לפחות חשבתי.

במשך זמן רב הייתי מודע לבעיות הטמונות במנגנוני החיסכון הפנסיוני הנוכחיים ולהיקפן, אך כרבים אחרים לא מצאתי להן מודל אלטרנטיבי שיהיה

בכוחו לעקוף את מרביתן ולהביא מזור לתחלואיהן. ואז, במעין קשר קוסמי, מישהו הכיר לי אדם יקר אשר באמתחתו תוכנית מסודרת שיכולה לשמש מודל אלטרנטיבי למנגנון החיסכון הפנסיוני, שיהיה בכוחו לתת מענה למרבית הבעיות הקיימות ולאלה שעדיין לא צפו.

ברצוני להציג איש יקר שהצליח במשך השנים האחרונות לפתח מודל אלטרנטיבי למוסדות החיסכון הפנסיוני ולפרוש בקצרה את יסודותיו כדי להדגים, מחד גיסא, מה יכולה לחולל חשיבת-עתיד ארוכת טווח, ומאידך גיסא כדי להתחיל להניע את הגלגל בניסיון לפתח מודל מוסכם וראוי שיצליח להוביל את החברה האנושית במהמורות המאה ה-21.

אני מבקש להציג את ד"ר משה גרסטנהבר, איש רב-פעלים אשר ייסד רשת חנויות לשירותי דפוס מגוונים בת מאתיים סניפים באנגליה. הוא פעל בוועד המנהלים של מוסדות מכובדים כדוגמת אוניברסיטת מידלסקס (Middlesex University) שבלונדון. בשנים האחרונות, אחרי פרישתו לגמלאות, הוא התמסר כל כולו לחקירת הבעיה של מוסד הגמלאות והחיסכון הפנסיוני במדינות מפותחות על מרכיביה השונים ולחקירת השלכותיה על עתיד המדינות הללו. בייאושו ממה שהתחוויר לו, הוא נרתם לפתח מודל אלטרנטיבי שיש בכוחו לפתור את תחלואי המודל הקיים ובעיקר להביא בשורה לאלה אשר יצטרכו לצאת לגמלאות החל משנות החמישים של המאה ה-21, קרי בני השלושים של תחילת העשור השני של המאה. את המודל שפיתח הוא פרש בספר שכותרתו רומזת רבות: "האם אי פעם ראית נמר פורש לגמלאות בג'ונגל? לעקור מן השורש את העוני של גמלאים."²²⁷ אני ממליץ לקרוא את הספר במלואו. להלן אני מביא את עיקרי המודל שמציע גרסטנהבר, מעובדים ומותאמים לקורא שאינו מודע לגודל הסוגיה ולהשלכותיה על עתידו.

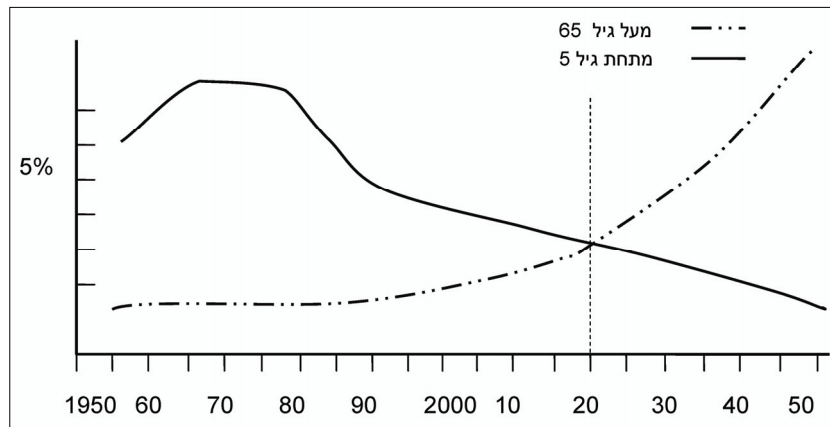
הבעיה בגרף מסכם אחד

בטרם אפרט את עמודי התווך של מודל החיסכון האלטרנטיבי, אציג את עיקר הבעיה של המודל הקיים בגרף אחד ואמעיט ככל האפשר במילים. דומני

שהדרך הטובה ביותר היא להציג גרף המראה מה היה היחס בין הגילים בחברה האנושית במשך אלפי שנים ומה קרה ליחס זה בסוף המאה ה-20 ובתחילת המאה ה-21. הגרף

תמונה של אלפי שנים
מתהפכת בתוך
עשרות שנים

ממחיש בצורה ויזואלית כיצד יחס זה ישתנה לקראת אמצע המאה. הגרף (איור 42) מראה, אם כן, כיצד תמונה של אלפי שנים מתהפכת כמראה בתוך עשרות שנים בודדות בלבד. מעטים ממנהיגינו מודעים לתמונת מצב עתידית זו ובוודאי אין להם מושג כיצד מטפלים בהשלכותיה.

איור 42. היחס בין הגילים באוכלוסייה האנושית לקראת 2050

אם מגמות-העל הדמוגרפיות יימשכו בקצב הנוכחי, עוד לפני 2020 יעבור העולם בציון דרך שבו מספר הילדים בעולם אשר גילם יהיה מתחת לגיל חמש ישווה למספר הקשישים שגילם יהיה מעל לגיל שישים וחמש, ואילו באמצע המאה, יתהפך דפוס היחס בין הגילים שאפיין את המין האנושי במשך אלפי שנים לא עלו אחוזי האוכלוסייה שבגיל שישים וחמש ומעלה על שלושה או ארבעה אחוזים, ואילו אוכלוסיית הילדים שמתחת לגיל חמש מנתה בין חמישה-עשר לעשרים אחוזים. ההשלכות של תמונת ראי זו יזעזעו את אמות הסיפים של מוסדות, שירותים ומוצרים למכביר. מוסד הגמלאות הוא אחד המוסדות החברתיים אשר מבוססים על ההנחה כי לעד רק מתי מעט מהאוכלוסייה יהיו בכל עת בגמלאות.

דפוס היחס בין הגילים שאפיין את המין האנושי במשך אלפי שנים יתהפך על ראשו

בעת שמוסד הגמלאות עוצב לראשונה בגרמניה, בשנת 1889, על ידי ביסמרק והקיסר וילהלם השני (Wilhelm II), ובעקבותיה עשו כך מדינות אירופה וארצות הברית בתחילת

רוב הנחות שעליהן הוקם מוסד הגמלאות הקיים קורסות

המאה ה-20, כשלושה אחוזים מאוכלוסיית הנשים הגיעו לגיל שישים ושלושה אחוזים מאוכלוסיית הגברים הגיעו לגיל שישים וחמש. אלה שחצו את הגילים הללו חיו עוד שנים מעטות. בשנת 2012, בעת כתיבת הדברים הללו, בישראל למשל, כמו במדינות מפותחות רבות, אחוז האנשים מכלל האוכלוסייה שגילם יותר משישים וחמש הוא עשרה אחוזים. הישראלי ממשיך לחיות מעבר לגיל זה עוד כשמונה-עשרה שנים בממוצע (כחמש-עשרה שנים לגבר וכעשרים

שנים לאישה), כאשר בכל עשור מתווספים לו עוד שלוש שנים בממוצע. כל המערכות, כולל משרד האוצר, עובדות תחת ההנחה שבשנת 2050 כארבעה-עשר אחוזים

בשנת 2050, 28% מהאוכלוסייה בישראל יהיו מעל גיל 65

מהאוכלוסייה יהיו בני למעלה משישים וחמש. אך בבחינה מדוקדקת יותר של הנתונים ובהסתמך על מחקרים רבים, כולל של מכונים לחקר הזקנה בישראל,²²⁸ הנתונים מצביעים על כך שפלא אוכלוסייה זה יכול לעלות על עשרים ושמונה אחוזים. המצב במדינות מערביות ומתועשות רבות דומה, אם לא חמור מזה.

מגמה זו מקבלת עוצמה מיוחדת כאשר מביאים בחשבון את רמת הגידול השנתי של האוכלוסייה אשר עומדת לאפיין את המאה ה-21. רבות

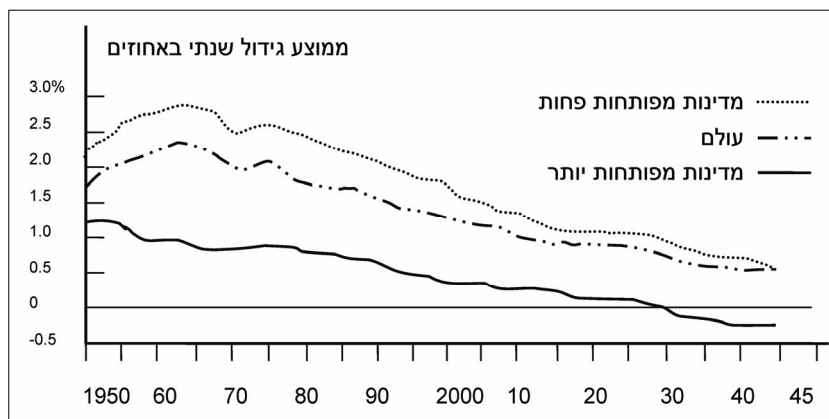
מהאליטות הכלכליות היום מחזיקות בדעה ש"התפוצצות האוכלוסין" היא עובדה מוגמרת, שצריך להתאים אליה את המכשירים הפיננסיים ואת הרשתות הסוציאליות, על כל המשתמע מכך. לאמיתו של דבר, לפי סדרה של פרסומים רבים שנערכו בשנים האחרונות,²²⁹ התמונה שונה בתכלית.

השבר שמדינות כמו יוון, ספרד, אירלנד ואיטליה חוות בתחילת העשור השני של המאה יחוויר לעומת מה שעלול להתרחש ברבות אחרות

אם תהליך קבלת ההחלטות ימשיך להסתמך על הדעה הרווחת הזו, יקשה לתאר את השבר ששווקים עתידיים עלולים להיקלע אליו ובעקבותיהם השבר שיחוו מוסדות כמו מוסד הגמלאות. השבר שמדינות כמו יוון, ספרד, אירלנד ואיטליה חוות בתחילת העשור השני של המאה ה-21 יחוויר לעומת מה שעלול להתרחש ברבות ממדינות העולם המפותח.

במה דברים אמורים? נראה כי עד לשנת 2050 תגיע אוכלוסיית העולם לשיא של תשעה עד עשרה מיליארד נפשות ואחר כך תתחיל להצטמק. הרבה לפני שאוכלוסיית העולם תגיע לשיאה, היא תזדקן באופן דרמטי ותסחרר את

המוסדות החברתיים והכלכליים, כפי שהם מוכרים לנו מהמאה ה-20, לתוהו ובוהו. הגרף הבא (איור 43) ממחיש את שיעורי הגידול הטבעי המצטמקים והולכים, אשר בעקבותיהם ימנה המין האנושי בחזרה בין חמישה לשישה מיליארד איש, לקראת סוף המאה. מתוכם יהיו כשלושים עד ארבעים אחוזים בני שישים וחמש ומעלה, ואלה ישועו להכנסות חודשיות מקרנות פרישה שלא תוכלנה לעמוד בדרישה ותתרוקנה ממשאבים.

איור 43. ממוצע הגידול הטבעי המצטמק לקראת אמצע המאה ה-21

קצב הגידול הטבעי של אוכלוסיית העולם נמצא במגמת ירידה ויהפוך שלילי ב-2030. הנתונים מראים כי בחמישים השנים האחרונות צנחה רמת שיעורי הפרייה בחמישים אחוזים. כיום, אוכלוסיית העולם של חמישים ותשע מדינות המייצגות ארבעים וארבעה אחוזים מכלל האוכלוסייה בעולם נמצאות מתחת לרמת הפוריות הדרושה כדי לשמר את אוכלוסייתן ברמה הנוכחית. לשם המחשה, אוכלוסיית רוסיה מצטמקת כתוצאה משיעורי פרייה נמוכים בכ-750 אלף אנשים בשנה. לפי מגמה זו, בשנת 2050 אוכלוסיית רוסיה, המונה כיום 145 מיליון נפשות, תצטמק בשליש – לכדי כמאה מיליון נפש בלבד. מלבד זאת, גורמים באו"ם צופים כי ב-2050 יהיו ברחבי תבל 248 מיליון ילדים פחות ממה שיש היום.

מגמה זו הולכת ומחמירה בגלל מדיניות מוטעית שהתנחלה לה בחלקים רבים בעולם בשנים האחרונות. למשל, מרבית המנהיגים בעולם מנהלים זה

זמן רב מדיניות חברתית וכלכלית המענישה לידות ומשפחות מרובות ילדים – החל בסין, שעדיין לא השכילה לבטל לחלוטין את חוק הילד האחד, ועד להודו, שם אמהות חונקות את ילדיהן למוות מיד אחרי לידתם.

כוסות רוח למת

במדינות רבות מבינים שלא ניתן להמשיך בדרך זו ומנסים להעלות רעיונות כדי להתחיל לטפל בבעיה. לרבים מתחיל להתחזור שההנחות שעליהן ייסרו

את מוסד הגמלאות בתחילת הדרך השתנו כמעט לחלוטין. ממשלות מנסות להתחיל לשנות את הזכויות שהמוסד הזה מבטיח, בין שעל ידי העלאת גיל הפרישה ובין שעל ידי קיצוץ בזכויות העמיתים. מרבית הממשלות שמצליחות

גם אם יועלה גיל הפרישה בשנים אחדות לא תהיה לכך משמעות

לעשות דבר-מה, על אף ההתנגדות העזה של ארגוני העובדים וזעקות השבר של המבוטחים, בקושי יצליחו לשנות את התמונה העגומה היוצאת ממגמות אלה. אין צורך להזכיר את המדינות שאינן מצליחות אף להעלות את גיל הפרישה בשנה או בשנתיים.

מנקודת המבט של היכולת לחשוב-עתידי, הדבר המפליא ביותר הוא שלרוב האחראים לסוגיה אין מושג מה צריך לעשות כדי לטפל בבעיה באופן מערכתי. הם אמנם מנסים את כוחם בשיפורים קלים על בסיס ההנחות הקיימות, אך למצער יאמר כי כל הדברים הללו הם ככוסות רוח למת. הנה כמה ניסיונות עגומים שחברי ממשלה ומחוקקים במדינות שונות מנסים לעשות, ודומה כי מאמציהם יהיו לריק. מה שדרוש הוא מודל חדש לחלוטין ולא שיפורים קלים פה ושם. להלן שתי דוגמאות המעוררות תמיהה גדולה. נתחיל באנקדוטה ישראלית ואחר כך אתאר אחרת בריטית – רק כדי להמחיש עד כמה אין למנהיגים של תחילת המאה ה-21 מושג מה דרוש כדי לטפל בסוגיה זו ביסודיות ראויה.

ישראל

בסוף שנת 2011 בישרו כותרות ערוצי החדשות²³⁰ בישראל על קמפיין: "חיסכון לאומי לכל ילד", זאת על רקע הצעת החוק לחייב את המדינה לסייע לחיסכון עבור הילדים. לדברי יוזמי ההצעה, מטרת החיסכון היא לצמצם את

הפערים החברתיים והכלכליים. העלות המשוערת למדינה תהיה כ-650 מיליון שקל בשנה.

על פי הצעת החוק "חיסכון לאומי לכל ילד", שיזם ח"כ יצחק (בוז'י) הרצוג, יפקידו ההורים בסיוע המדינה סכום כסף עבור ילדיהם, מה שיחייב את אוצר המדינה להפקיד עבור כל ילד, עם לידתו, סכום ראשוני לחשבון בנק שייפתח על שמו. במהלך שמונה-עשרה או עשרים ואחת השנים הבאות יופרש לחשבון חלק מסכום קצבאות הילדים על ידי ההורים (חמישה, עשרה או עשרים אחוזים), כאשר המדינה תשווה את הסכום שיינתן על ידי ההורים. אם ההורים יבצעו הפקדות נוספות מעבר לתקרה זו, המדינה תשווה אותן באופן פרוגרסיבי. הכספים בחשבון יצברו ריבית מדי חודש וישוחררו כשהילד יגיע לגיל שמונה-עשרה או עשרים ואחת, בהתאם לבחירת ההורים, וישמשו לצורכי לימודים, רכישת דירה או פתיחת עסק.

הרצוג ניסה לקדם את המהלך עוד בשנת 2008, בתקופה שבה כיהן כשר הרווחה, אולם נתקל בהתנגדות של פקידי האוצר ולכן החליט ליזום מהלך חקיקה שילווה בקמפיין ציבורי. הצעת החוק, שעלותה כ-650 מיליון שקל בשנה, עברה בקריאה טרומית והיתה אמורה לעלות לקריאה ראשונה במליאת הכנסת בחודש שלאחר מכן, אך עד לכתיבת הדברים הללו עדיין לא הובאה. סקר שנערך במסגרת הקמפיין בשיתוף עמותת "ידיד" מעלה, כי כרבע (עשרים ושמונה אחוזים) מההורים חוסכים באופן קבוע לילדיהם, ושנים-עשר אחוזים חוסכים באופן מזדמן. גובה החיסכון הממוצע, בקרב החוסכים באופן קבוע בכל חודש, הוא 355 שקל לילד. גובה החיסכון הגבוה ביותר נמצא במגזר היהודי הכללי (419 שקל), והנמוך ביותר בקרב המגזר הערבי (192 שקל).

לדברי ח"כ הרצוג, המהלך הזה הוא הדרך לשבור את העוני הבין-דורי שבגללו לא ניתנת הזדמנות שווה לכל אזרחי ישראל. לדידו, "הצעת החוק אינה באה לפגוע בקצבאות הילדים", שכן אחוז קטן מהקצבה שיופנה לחיסכון זה ישנה את חייהם של הדורות הבאים ויסייע בצמצום הפערים והעוני הבין-דורי. ד"ר רובי נתנזון, מהוגי התוכנית, הוסיף כי "עוני העובר מדור לדור הוא תופעה תרבותית ולא רק כלכלית. תוכנית זו אמורה להקדים תרופה למכה ולספק בסיס כלכלי שימנע מהילדים של היום להיות עניים מחר."

והיכן יושקעו הכספים הללו? לדברי הרצוג, הנושא הזה עדיין לא גובש סופית, ובהמשך ייקבעו נהלים מסודרים לגבי מסלולי החיסכון ובאילו גופים פיננסיים ניתן יהיה להפקיד אותם.

לא צריך להיות חד עין במיוחד כדי לראות מהיכן ועד היכן הצעה שכזו מגיעה. הבריטים הופכים ברעיון זה מאז שנת 2001. הדיון ברעיון, שקיבל את

השם "ניירות ערך לתינוקות", ארך שנים רבות בקרב ארגונים ומוסדות שונים, עד שבשנת 2010 נסתם עליו הגולל. אין מנוס | ניירות ערך לתינוקות

מלומר שבאין רעיונות חדשים, הוגים ופוליטיקאים ממחזרים רעיונות ישנים שלא נמצאו תקפים בגלגולם הראשון, ולו רק כדי לתת תחושה לבוחר שהנה הם הולכים להביא מזור לבעיותיו. ד"ר נתנזון וח"כ הרצוג התעלמו מהחשובים שנערכו בבריטניה ומצאו שבמקרה הטוב חיסכון כזה יעניק לחוסכים חופשה זוגית, סוף שבוע של סקי, בכואם לממש את החיסכון שיצטבר אחרי עשרים שנה. משום-מה, הוגים ופוליטיקאים מתקשים להבין שהבעיה היסודית שצריך לתת עליה את הדעת בדחיפות היא שאין מספיק כספי חסכונות לכשליש

מהחיים שנצטרך לבלות בגמלאות, ולא שחסרים כספי | הסיכויים של כל אדם לחיות בעוני מביש בימי הגמלאות הארוכים הולכים וגדלים

חיסכון לחופשות זוגיות. בשנים שבהן נבלה בגמלאות, גם מי שיהיו לו משאבים במשך חייו הבוגרים עלול לגלוש לעבר עוני מביש במהירות רבה. גם אם במשך חייו לא יהיה אדם חלק מהאוכלוסיות החלשות, סיכוייו להיות עני בזקנתו הולכים וגדלים ככל שימי פרישתו יתקרבו לשנות הארבעים והחמישים של המאה וככל שהימים שבהם יצטרך לחיות בגמלאות ילכו ויתארכו.

מדוע אנשים מתקשים להרחיק ראות ולהבין, שהבעיה הבווערת באמת היא שאם לא נטפל בסוגיית החיסכון הפנסיוני שיספיק לשנות גמלאות רבות, עלולה להיווצר בוקה ומבולקה חברתית ופיננסית? מדוע קשה למנהיגים ולהוגים לחולל רעיונות שיטפלו בבעיות קשות יותר והם נמשכים לטפל בבעיות קצרות-טווח שהאפקט שלהן מינורי לעומת הבעיות שהאפקט שלהן הוא קטסטרופלי? כל הכבוד לשר לשעבר הרצוג שחושב במוטת-זמן-עתידי שכזו, אף אם הוא מחמיץ את הדבר העיקרי באמת. מיותר לציין שמשרד האוצר לא רק שאינו משתף פעולה עם חשיבה מסוג זה, אלא שאינו מציע כל אלטרנטיבה.

בריטניה

כאמור, לא מדובר בבעיה מקומית. מנהיגים בכל המדינות המפותחות מתקשים למצוא פתרון הולם לסוגיה ומעלים רעיונות שמגלגלים את הבעיה לדורות הבאים ומחמירים בכך את השלכותיה. הנה למשל הצעתו של שר האוצר הבריטי לטיפול בגירעון העצום שנוצר בקרנות הפנסיה הבריטיות. ג'ורג' אוסבורן, שר האוצר הבריטי בשנת 2012, סבור שאפשר לדחות את בעיית הגירעונות האקטואריים בקרנות הפנסיה של היום וכך אולי להביא לפתרונה. לפי אומדנים שונים, לבריטניה יש כטריליון לירות שטרלינג בגירעונות מצטברים נכון לשנת 2012. אומדנים נוספים טוענים שיש עוד כטריליון לירות שטרלינג של כספי פנסיה תקציבית שבריטניה תהיה חייבת לשלם לעובדיה בשלושת עד ארבעת העשורים הקרובים, קרי עד 2050. כולם מנסים לפתור את הצונמי הכלכלי והחברתי שנע לכיוונם ברעיונות שונים – האחד מגוחך יותר ממשנהו.

הרעיון של אוסבורן הוא שהמדינה תנפיק איגרות חוב למאה שנה בשיעורי הריבית המגוחכים של שנת 2012 ובאמצעותן תגייס כסף כדי לכסות את הגירעונות הקיימים. ממשלות נוהגות להנפיק איגרות חוב לחמישים שנה לכל היותר (שיטה המכונה gilts). הרעיון של אוסבורן מרחיק לכת עוד יותר בכך שהוא מציע שהמלווים לעולם לא יקבלו בחזרה את כספי הקרן שהשקיעו, אלא יקבלו תמורה חודשית לנצח. הפעם האחרונה שדבר מעין זה נעשה היה אחרי מלחמת העולם הראשונה. בעזרת איגרות חוב שכאלה ביקשה הממשלה הבריטית דאז לממן את הוצאותיה במלחמה. לפני כן זה נעשה במאה ה-18 כדי לצאת מהבועה הכלכלית המכונה South Sea Bubble. מיותר לציין שאיגרות חוב אלה מעולם לא שולמו בחזרה למשקיעים והן הומרו להחזר שנתי בריבית נמוכה שמקבלים לעד.

איגרות חוב ממשלתיות למאה שנה כדי לכסות גירעונות אקטואריים של קרנות פרישה

משמעות הרעיון של אוסבורן גם הפעם היא שאנשים יאבדו שוב את ערך ההון שלהם במשך התקופה שבה יחזיקו באיגרות אלו, אף אם ההפסד יגובה בהחזרים שנתיים למשך שנים רבות לאחר מותם. ממשלות בדרך כלל שומרות על שערי ריבית נמוכים על ידי הגדלת כמות הכסף שהן מדפיסות ונותנות אותו בריבית נמוכה לבנקים דרך הבנק המרכזי שלהן. לדעתו של אוסבורן,

קרנות הפנסיה יהיו מעוניינות לקנות איגרות אלה. אם כך יקרה, המשמעות היא ששוב האיש או האישה בגמלאות יאבדו את ערך הפנסיה שלהם, הבעיה רק תלך ותחמיר והגירעון ימשיך לתפוח, אף שבטווח הקצר התחושה תהיה שהנה, יש מהיכן לשלם לעובדי המדינה שיוצאים לפנסיה בשנים הקרובות. מובן שהדרך היחידה להכריח את קרנות הפנסיה לקנות את איגרות החוב האלה היא לומר להן, "או שתקנו אותן או שהממשלה תטיל מסים חדשים על רווחי הקרנות," מה שיוריד את עמלות הניהול השנתיות והרב-שנתיות של מנהלי הקרנות.

מה שמעניין הוא שכולם מזהים שהמלך הוא עירום מלבד המנהיגים. במאמר ב"אקונומיסט" (17 במארס 2012), כתב ריצ'רד בוב (Bove), אנליסט ברושדייל סקיריטיז (Rochdale Securities), כי הצעתו של אוסבורן פירושה דבר אחד. למעשה הממשלה אומרת לבנקים כך: "הדרך היחידה | המלך עירום! להתנהגות ראויה היא שתשמרו מרחק מהצרכן, תשמרו מרחק מנדל"ן, תלוו בצמצום לעסקים ותקנו כל דבר הקשור לממשלה, כיוון שהממשלה חושבת שניירות הערך שלה הם בטוחים." בוב מוסיף באירוניה, כי "אם המטרה של הבנק המרכזי היא להוציא את הבנקים מהסקטור הפרטי אל תוך עסקי ההלוואות הממשלתיים, הבנק המרכזי עושה עבודה מצוינת." נראה כי המנהיגים וראשי המשק במדינות השונות עסוקים יתר על המידה בסוגיה כיצד להמשיך לממן את הגירעונות ההולכים ומצטברים, במקום לעסוק במציאת פתרון מערכתי שיהיה בכוחו לצמצם את הגירעונות ולהתחיל לייצר הון עבור אלו שיצאו בעתיד לגמלאות. מבלי לקרוא לילד בשמו לא נוכל להתחיל להבין את עוצמת הצונמי הנע לעבר החברה המודרנית ומובן שלא נוכל להתחיל למצוא לו מסלול לפתרון ראוי.

מסלול הפתרון

כיצד מוצאים פתרון לבעיה שרק הולכת ומטביעה את כל מי שמתקרב אליה? זו הסוגיה שחשיבת-עתיד מסודרת וארוכת-טווח יכולה לתרום לפתרונה. האמת חייבת להיאמר, הפתרון לסוגיה זו אינו עניין של מאמץ אינטלקטואלי של שנים מעטות. יעברו עוד שנים רבות עד שהחברה האנושית במאה ה-21 ומנהיגיה יעצבו לה פתרון ראוי, אף אם לא מושלם. למצער ייאמר כי סוגיה זו

תלווה את החברה המודרנית ואין לה ברירה אלא לעסוק בה עוד עשרות רבות של שנים. הבעיה היא שמי שלא יירתם היום לעסוק במציאת פתרון חדש ומערכתי למערכת החיסכון הפנסיוני ימצא עצמו מול שוקת שבורה, והסבל שמנהיג כזה יביא על אזרחיו יהיה קשה מנשוא. מי שמעוניין לטעום מעט מהסבל הצפוי אם לא נתחיל לחפש פתרונות יצירתיים ארוכי-טווח לבעיה, מספיק אם ילך לטייל באתונה שלאחר ההפגנות הקשות בשנת 2012, כאשר המדינה כמעט הגיעה להיות חדלת פירעון, לולא תוכנית חירום מסיבית שהכתיבה לה הקהילה האירופית בתמורה להזרמת מאות מיליארדי יורו. המצוקה, הדיכאון, חוסר האונים וחוסר התקווה של אוכלוסייה שלמה, שאך לפני שנים מעטות (2004) אירחה את המשחקים האולימפיים והכלכלה בה שקקה, ניבטים בכל פינה. סביר להניח שתושבי יוון נכנסו לתקופת צנע שתארך עשרות שנים, עד אשר מנהיגי האומה הזו ימצאו דרך לצאת מהמשבר שדור מנהיגיה הנוכחי הכניס אותה אליו. מיותר לציין את הסבל שיחוו שני הדורות הבאים ביוון.

כיצד לא נכנסים למשברים מסוג זה שמוסד הגמלאות הנוכחי עלול לדרדר אותנו אליהם? זו השאלה הגדולה שאנו צריכים לשאול את עצמנו בפתחה של המאה. במילים אחרות, מה אפשר ללמוד מהדרך שבה מחולל המוח חשיבת-עתיד כדי להירתם לפתור אותה? בפרק 12, אשר עסק בדרך שבה הפורקוגניטו משתכלל, למדנו ששני מנגנונים עיקריים פועלים יחדיו כדי לחולל חשיבת-עתיד. הראשון הוא מנגנון הזיכרון, והשני הוא המנגנון המחולל את התודעה העצמית. למדנו שלפי המחקרים האחרונים בנוירופיזיולוגיה של חשיבת-עתיד, כשהזיכרון ארוך-הטווח מתמלא בניסיון עשיר ובמידע רב מהעבר האישי, כשהסמנים הסומאטיים שברשותו הופכים למגוונים במידה ראויה וזמינים לזיכרון המבצעי התומך בתהליך קבלת ההחלטות, ובמיוחד כשהתודעה העצמית של האדם לעצמו ולאחרים הופכת להיות בשלה דיה, אזי היכולת של המוח לחולל עתידים מגוונים ולצפות סיטואציות מורכבות גם היא מבשילה והופכת להיות מסוגלת לחולל רעיונות חדשים (זיכרון-מיוחל), שיהיה בכוחם למנוע כאב ובעיקר להיטיב עם האדם בעתיד. הבה אם כן נלך במסלול שני השלבים האלו כדי להציע פתרון ראוי וארוך-טווח לסוגיה דנן.

הכרת הסיבות לקשיים במציאת פתרון

כדי למצוא פתרון לסוגיית הגירעונות שמוסד הגמלאות הנוכחי פוער חייבים לנסות להבין מדוע המנהיגים שלנו לא מצליחים ליצור את הרעיונות הדרושים לה. לעניות דעתי הסיבות לכך הן שתיים, והן משקפות את שני השלבים דלעיל. אם נשכיל להבין ונמצא להן פתרון, נוכל להירתם למצוא לסוגיית הגמלאות פתרון מערכתי חדש שיהיה בכוחו להתחיל להניע את הגלגל לקראת פתרון ראוי מיוחד.

הסיבה הראשונה היא שלא רק זאת שאין לאדם בתחילת המאה ה-21 זיכרון ארוך-טווח שממנו הוא יכול לדלות מניסיונו בסוגיה זו, אלא שגם הניסיון

הקצר והכאב שהתלווה לו בשנים האחרונות, בצורה של הגדלת מספרן של שנות העבודה עד ליציאה לפנסיה, לא הספיקו כדי לצרוב סמנים סומאטיים בתודעה הכללית של החברה שבה הוא חי, שמשוהו כואב מאוד עומד להתרחש. כשאין סמנים סומאטיים בתודעה הפרטית ובוודאי כשהם לא

אין לחברה סמנים סומאטיים בתודעה הכללית שלה המצביעים שמשוהו כואב מאוד עומד להתרחש

קיימים בתודעה הציבורית, האנשים ימשיכו להתהלך בשאננות ולא ישקיעו מאמץ גדול בניסיון למנוע את הכאב המוכר להם מלחזור על עצמו – משום שאין כאב כזה בזיכרון האישי והציבורי. יש זיכרון של טרדה מסוגיה עמומה הדורשת התייחסות, אבל כולם עדיין חושבים שהיא ניתנת לשיפור אם רק הממשלה תעמוד בהבטחתה ומנהלי הקרנות יעבדו באמת עבור הפנסיונרים ולא יחשבו רק על העמלות שלהם. ההפגנות למען צדק חברתי במקומות שונים בעולם יוכיחו זאת. כולם חושבים שהבעיה היא רק זמנית, בגלל חוסר רצון טוב של פוליטיקאים או של שחיתות של מנהלי קרנות גרידא. כולם חושבים שאם אלה יתוקנו, אזי הבעיה תתפוגג וכולם ינחו בשלום בשנים הרבות שמחכות להם בגמלאות.

ההפגנות בכיכרות הערים הגדולות נגד ממשלות ונגד וול סטריט בניו-יורק לא יצליחו להביא צדק חברתי ובוודאי לא מזור לבעיות שעדיין לא בשלו לחלוטין. הבעיה אינה שם. הבעיה היא בקונצפציה הבסיסית בדבר-מה צריך להיות המודל של הגמלאות במצב שבו כחמישה-עשר אחוזים מאוכלוסיית העולם תהיה מעל גיל שישים וחמש, ובמדינות המתועשות והמפותחות יהיה שיעורה יותר מעשרים וחמישה אחוזים. במצב כזה הבניין כולו לא יעמוד

עוד. כל היסודות שעליו הוא הושתת יקרסו. יש צורך ביסודות חדשים לחלוטין, ואותם צריך למסד כדי שהבניין יחזיק עוד שנים רבות. הסיבה השנייה שבשלה מנהיגים מתקשים למצוא פתרון מערכתי לסוגיה היא המודעות העצמית שלהם לטווחים ארוכים. כזכור מפרק 12, העוסק בהתפתחותו של הפורקוגניטו, כאשר מרכז קבלת ההחלטות המודע לעצמו, השוכן באונה המצחית, מקרין את תמונת עצמו אל תוך עצמו ויוצר בכך מודל של עצמו בתוך עצמו, מניה וביה הוא גם מתחיל ליצור תמונת עולם חיצונית אלטרנטיבית שמוטת-הזמן-העתידיית שלה הולכת ומתרחבת ככל שהמודל של העצמי בתוך העצמי הולך ומשתכלל.

הבעיה היא שהוגים ומקבלי החלטות בתחילת המאה לא תרגלו מספיק את הקרנת תמונת העצמי שלהם בתוך העצמי בהקשרים של סוגיות כה מורכבות, שאין לנו בהן ניסיון מהעבר. בסוגיות שיש לנו בהן ניסיון רב מהעבר הם מסוגלים לחולל רעיונות במוטת-זמן-עתידי רחבה, אך בשאלות שאין לנו בהן ניסיון מהעבר הם נכשלים לחשוב על משמעותן ארוכת-הטווח ומתוך כך ליצור פתרונות ראויים המטפלים בהשלכות הבעיה לטווחים ארוכים.

כשניגשתי לכתוב את החלק הזה בספר, חשבתי בתחילה שאני חייב להציע מודל אלטרנטיבי כדי להמחיש את הדרך שיש להתחיל ללכת בה אם ברצוננו להציע פתרון מערכתי ארוך-טווח. כפי שהזכרתי בתחילת הפרק, ד"ר משה גרסטנהבר טיפל בבעיה בצורה מערכתית בדרך אשר עונה על מודל החשיבה ארוך-הטווח. הצעתי לו לכתוב יחדיו את הפרק המסכם בספר זה ולהציג את המודל שפיתח כדי להמחיש כיצד חשיבת-עתידי בעלת מוטת-זמן ארוכה מסוגלת לחולל דימויים עתידיים רצויים ואפשריים שיפתרו בעיה שאין לנו עליה זיכרון מהעבר ואין לנו עליה סמנים סומאטיים שידחפו אותנו להימנע מכאב דומה להם בעתיד.

רשימת אתגרים

הפרק הזה הוא אם כן מאמץ משותף של שנינו לשטוח את עיקרי הבעיה בפשטות מרבית ולהציג את פתרונה האפשרי. הבה נסכם אפוא את המצב הכלכלי שבו עומד מוסד החיסכון הפנסיוני בתחילת המאה ה-21 כדי שנוכל להציע מודל אלטרנטיבי עתידי שיבטיח למבוטחיו שלוששים עד ארבעים שנה של חיים ראויים, שלא יבזו חלילה כל איש ואישה בשיבתם.

קריסה בנקאית

בתחילת המאה ה-21 ברור כבר לכול, שמרבית האנשים ברחבי תבל שזורים יחדיו במערכת כלכלית גלובלית המאגדת בקשרים הדוקים קבוצות, מדינות ותרבויות לרוב. ברור כבר לכול, שהתמוטטות כללית או

אף חלקית של אזור גוש היורו, למשל, עלולה לגרום לקריסה מיידית של כל מערכת הבנקאות העולמית ולעצירת ההתפתחות הכלכלית הגלובלית במתכונתה היום למשך זמן לא מבוטל. לא מן הנמנע שאם גוש היורו

אנשים רבים יצטרכו לסגת לסגנון חיים שאפיון תרבויות רבות לפני עשרות שנים

יתמוטט מבחינה פיננסית וכלכלית, ייתכן שחלק לא קטן מבני המין האנושי יצטרכו לשוב לסחור בשיטות ישנות של סחר חליפין. מה שנותר להטמיע בתחילת המאה ה-21, כפי שנראה מיד, הוא ששבעה מיליארד בני אדם לא יוכלו לשרוד אחרי קריסה מלאה של מערכת הבנקאות העולמית, וחלקים מהם יצטרכו לסגת לסגנון חיים שאפיון תרבויות רבות לפני עשרות שנים.

שירותים ביד נדיבה

האדם מן השורה, לפחות בעולם המתועש והמפותח, התרגל לרמת חיים ממוצעת שעולה בהרבה על רמת חייהם הממוצעת של שני דורות בלבד לפניו

– דור הסבים והסבות שלו. הוא התרגל למחשבה שבכוא היום יעמדו לרשותו רשתות סוציאליות שונות שיעזרו לו לצלוח עתות משבר, החל בדמי לידה, דרך דמי אבטלה וכלה בדמי השלמת הכנסה והבטחת הכנסה. האדם מן היישוב התרגל לעובדה שבכל עת עומדת לה מעבר לפינה מערכת שירותי

האדם התרגל לרמת חיים ממוצעת שעולה בהרבה על רמת חייהם של שני דורות בלבד לפניו

בריאות טובה, שמובטח כי תעמוד לרשותו כל אימת שיזקק לשירותיה. דומני שהקורא לא זקוק לדוגמאות רבות כדי לקבל את האבחנה האומרת כי האדם מן השורה של תחילת המאה ה-21 פשוט התרגל לדברים טובים מדי ורבים מדי. אלא שאחת הסיבות לכך שבמדינות דמוקרטיות רבות הדברים הטובים הללו עומדים בפני שוקת שבורה טמונה באותו רוחב לב של פוליטיקאים, מנהיגים ופקידי השירות הציבורי, שהמשיכו ללוות כספים מכל מקור אפשרי כדי לממן את הזכויות הסוציאליות שהאזרחים התחילו לתבוע מהם כאילו הן

דבר שמוסדות המדינה מחויבים להעניק כמובן מאליו. לפעמים נדמה שהאדם מן השורה ומנהיגיו שכחו את הבסיס של כל כלכלה בת-קיימא. לפעמים נדמה שכולם נמצאים בקהות חושים אשר גורמת להם לשכוח שאין מערכת כלכלית שיכולה לשרוד אם הוצאותיה תהיינה גדולות יותר מהכנסותיה. נדמה שעדיין רבים זקוקים להבין שבעולם שבו מערכות כלכליות שזורות זו בזו בקשרים גלויים ונסתרים, אם מדינה אחת פושטת רגל, לא רק אזרחיה אלא גם אזרחים רבים של מדינות רבות ורחוקות יסבלו ומוסדות פיננסיים של מדינות רבות ורחוקות יקרסו.

ארוחה לא מספקת

אף על פי שכיום רמת החיים של האוכלוסייה במדינות המפותחות והמתועשות גבוהה הרבה יותר מזו של דור או שניים לפנים, עדיין אחוז ניכר של אזרחים מתקשה לסיים את החודש, למרות כל כספי ההעברות שמדינת הרווחה מזרימה אליהם. מעבר לכך, אחוז ניכר מהאזרחים במדינות אלו, העובדים בחריצות ובמשרות מלאות, לא מצליחים להגיע לרמת חיים ממוצעת ובמקרים רבים נראה שהממוצע הולך ומתרחק מהם.

מעמד הביניים המצטמק

אחד ההישגים הגדולים של החברה האנושית בשלוש מאות השנים האחרונות הוא עלייתו והתמסדותו של מעמד הביניים. לפנים, החברה האנושית היתה בנויה מאחוזים זעומים של אליטות, שכל עיסוקן היה לדאוג לשמר את מעמדן הרם בחברה ובכלכלה, ואילו מרבית העם היה בשפל המדרגה מכל בחינה. לא לחינם כינה אותם הסופר הצרפתי ויקטור הוגו "עלובי החיים". כשאלה החלו להתעורר

לפנים מרבית העם היה בשפל המדרגה מכל בחינה, בבחינת "עלובי החיים"

ולבקש לעצמם מעמד, זכויות ואפשרויות למוביליות חברתית וכלכלית על בסיס מדדי הערכה אובייקטיביים (merit) ולא על בסיס קשרי משפחה, המאבק היה קשה ותבע דמים רבים – תרתי-משמע. בסוף המאה ה-20 אפשר היה לומר שהמאבק הצליח והחברה במדינות רבות מאוד עיצבה את יחסי הכוחות בין המעמדות כך: עשרה אחוזים אליטות, שבעים אחוזים מעמד ביניים, ותמיד היו כעשרים אחוזים שהוגדרו מתחת לממוצע או עניים. איזון

זה, שאותו אפשר לכנות "יחס 10-70-20", הספיק לכלכלה המבוססת על תעשייה ועל שירותים. מספיקים היו עשרה אחוזים של הוגים, יזמים ובעלי אמצעים כדי שכל שרשרת החיים החברתית והכלכלית תנוע, תתפתח ותתקדם. אלא שבסוף המאה ה-20 ובתחילת המאה ה-21, האדמה שמתחת לאיזון עדין זה החלה לנוע. הכוח המניע העיקרי של תמורה זו היה כמובן הגלובליזציה, שהתעצמה ופרצה גבולות תרבותיים, אתניים, כלכליים וחברתיים.

בסביבה גלובלית זו, שבה התחרות בין שבעה מיליארד בני אדם היא עזה, אותם עשרה אחוזים שבראש הפירמידה אינם יכולים לכולי עלמא לשאת על גבם את כל נטל ההובלה. הם זקוקים לאנשים רבים נוספים שיהיו משכילים, יזמים והוגים כדי שהחברה, כחטיבה משקית אחת, תוכל

להתחרות ברבים אחרים המאוגדים בתאגידים חובקי יבשות ותרבויות. אך על מנת להעלות אחוזים רבים ממעמד הביניים אל העשירון העליון הם זקוקים לתגמול את הטובים

יחסי של שכושים-
ארבעים-שכושים

ולבנות מנגנונים שבהכרח סותרים את הפרדיגמה של השוויוניות שמעמד הביניים כה עמל עליה במשך שלוש מאות שנה. בסוף המאה ה-20 ובתחילת המאה ה-21 מוצאות עצמן האליטות הישנות חייבות להעניק תגמול דיפרנציאלי לטובים שבין הנמנים עם מעמד הביניים כדי שיהיה להם כדאי להתאמץ ולתרום ביתר שאת את תרומתם בתחרות הגלובלית. וכך, החברה האנושית במקומות רבים בתחילת המאה ה-21 מוצאת שמעמד הביניים שלה מתחיל להצטמק לטובת עשירונים עליונים רבים יותר, ותוצאת הלוואי של תהליך זה היא עשירון נוסף ממעמד הביניים שנופל למטה לעבר העשירונים הנמוכים, משום שהוא לא מסוגל לעמוד בדרישות התחרות ונסוג לאחור. כך, בתחילת המאה, מדינות רבות מתעוררות להבין שבחברה שלהן הפערים בין אלה שיש להם לאלה ממעמד הביניים הולכים ומתרחבים. החברה האנושית מתחילה לקבל מבנה חדש של חלוקה לעשירונים. לפתע יש שלושה עשירונים עליונים, שלושה עשירונים תחתונים, ואילו מעמד הביניים, שהשתרע על שבעה עשירונים, הצטמק לארבעה. אפשר לכנות יחס זה "יחס 30-40-30". הארה זו מלווה בתחילת המאה בחוסר נחת גובר מצד פעילים חברתיים רבים, היא נמצאת ברקע של

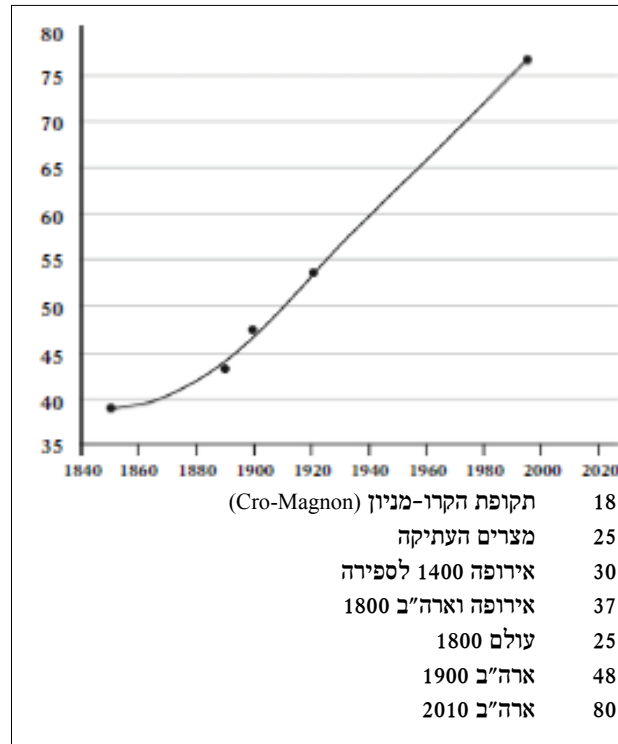
מחאות חברתיות במדינות רבות ועוד תזעזע ממשלות וקריירות של פוליטיקאים מכל רחבי הקשת הפוליטית. אלה שינסו להתעלם מתמורה זו ייענשו, ואלה שינסו לשמר את היחס הקודם יגלגלו את המערכות שהם מנהיגים או מנהלים לעברי פי פחת. רבים ינסו להבטיח שתחת השגחתם יצומצם הפער הזה או לפחות לא יתרחב. רבים יפלו ברשתם של פוליטיקאים שרלטנים שיבטיחו הרים וגבעות כדי לקבל לידיהם את מושכות השלטון. אך במוקדם או במאוחר כולם ייכשלו מלמלא את הבטחתם זו, כפי שקרה כבר במדינות שונות, והזעם כלפיהם וכלפי המדינה ומוסדותיה רק יגבר.

תוחלת חיים

אחת הסיבות העיקריות לכך שהמאה ה-21 תהיה שונה במהותה מכל תקופה אחרת בהיסטוריה של המין האנושי עד כה היא כמובן העלייה המסחררת בתוחלת חייו הממוצעת של האדם. מבלי לראות את הסוגיה בפרספקטיבה רחבה לא ניתן יהיה להבין במלוא היקפם את הלחצים שעומדים לפעול על המבנים של מוסד הגמלאות ושל החיסכון הפנסיוני במתכונתם הנוכחית – לחצים שיכריחו אותנו להתחיל להגות במבנים אלטרנטיביים שינסו להביא מזור לבעיות המבנים הקיימים. כמובן, ככל שנקדים לעשות זאת כך יסבלו פחות אנשים מעוני ומחרפה שבהזדקנות לא מכובדת.

ההומו-סאפיינס עשה קפיצה מרשימה ב-30 אלף השנים האחרונות. למיטב ידיעתנו, תוחלת חייו הממוצעת של הקרו-מניון (Cro-Magnon), ההומינואיד שהקדים מעט את ההומו-סאפיינס, היתה כשמונה-עשרה שנות חיים בלבד. עברו לא פחות מ-35 אלף שנה, עד שבשנת 1800 הצליח האדם להוסיף עוד שבע שנות חיים ועמד על ממוצע עולמי של עשרים וחמש שנות חיים. אלא שבתוך מאתיים שנה הוא שילש את ממוצע שנות חייו (איור 44).

תוחלת חיים של שנות חיים בריאות

איור 44. תוחלת חיים של ההומו-סאפיינס לאורך השנים

איגוד הבריאות העולמי (World Health Organization – WHO) אינו מודד כיום את תוחלת חייו של האדם לפי מספר השנים הכרונולוגי עד לפטירתו, אלא לפי מספר שנותיו הבריאות בלבד. נכון לשיטה זו, במדינות המפותחות של ראשית המאה ה-21 עומד הממוצע העולמי של שנות חיים בריאות על שבעים ואחת שנה. אחרי השנים הללו נופל האדם למחלות כרוניות המאפיינות בדרך כלל את גיל הזקנה. אלה נמשכות שנים מספר והן מוסיפות לתוחלת חייו הכרונולוגית עוד כחמש עד עשר שנים בממוצע.

מנתוני איגוד הבריאות העולמי (www.who.int) עולה כי המדינה שבה תוחלת החיים היא הגבוהה ביותר בתחילת המאה ה-21, לפי השיטה הסופרת רק את השנים הבריאות, היא יפן, עם שבעים ושמונה שנות חיים בריאות. המדינה בעלת תוחלת החיים הנמוכה ביותר לפי אותה שיטה היא כנראה

סיירה לאונה, עם עשרים ושמונה שנות חיים בריאות. ממוצע שנות החיים הבריאות במדינת ישראל בשנת 2011 עומד על שבעים ושתיים שנים.

איור 44 ממחיש שתוחלת החיים רק מתחילה את העקומה המעריכית, קרי היא רק מתחילה להאיץ. אם נכון הדבר, אין שום סיבה לומר שקצב הגידול בתוחלת החיים ימשיך להתפתח בדפוס ליניארי, אלא להפך. לדעת חוקרים הוא צפוי לקבל דפוס אקספוננציאלי. משמע, אם שילש האדם את תוחלת חייו במאתיים השנים מאז 1800, ולו רק משום שמצא דרכים טובות יותר לשמור על סגנון חיים היגייניים והעלה את רמת הסניטציה בסביבתו או מצא דרכים להעשיר את הדיאטה

הסיכויים שהאדם הממוצע יחיה 130 או 150 שנה אינם מופרכים

שהזינה אותו ולשפר את הרפואה שריפאה את מחלותיו, אזי בעזרת הנדסה גנטית, סגנון חיים משופר ומזון שמאט תהליכי הזדקנות, קל וחומר שיכפיל את תוחלת חייו במאתיים השנים הבאות. מכאן הסיכויים שהאדם הממוצע יחיה מאה ושלושים ואף מאה וחמישים שנה אינם מופרכים כלל ועיקר.

רבים הם המבקרים הערכות אלה, בייחוד ביולוגים ואנשי רפואה המחזיקים בפרדיגמה שגוף האדם פשוט אינו יכול להחזיק מעמד מספר רב כל כך של שנים. אך ההתפתחויות במחקר ממשיכות לאתגר שוב ושוב את הפרדיגמה הזו, ודוגמה לכך היא המחקר העוסק בחומר טבעי שהתגלה באיי הפסחא שבאוקיינוס השקט לפני כארבעים שנה ונקרא רפמיציין (rapamycin). החומר כבר אושר על ידי רשות המזון והתרופות האמריקנית (FDA) לשימושים שונים, והמוסד האמריקני לחקר ההתערבות בזקנה (National Institute of Aging Interventions Testing Program) תומך במחקרים המאששים שוב ושוב את סגולותיו להאריך את תוחלת החיים של עכברים בתשעה עד שלושה-עשר אחוזים.²³¹ מעניין אף יותר שכאשר נותנים את החומר הזה לעכברים מבוגרים, בגיל המקביל לגיל שישים של אדם ממוצע בן זמננו, ההתחלה המאוחרת הזו בצריכתו מקפיצה את יעילותו פי שלושה ומוסיפה לתוחלת החיים של העכברים עשרים ושמונה עד שלושים ושמונה אחוזים יותר מאשר לקבוצות הביקורת. משמע, החומר הזה יכול להוסיף לאדם שתוחלת חייו המצופה היא שמונים שנה עוד שנות חיים, אף אם יתחיל לצרוך אותו בגיל שישים. שלוש מעבדות בשלוש אוניברסיטאות יוקרתיות ערכו את המחקרים הללו ובכולן התקבלו תוצאות זהות.²³²

ברפמיצין נעשה שימוש כבר בשנות השבעים כחומר נגד פטריות, ואחר כך הוא אושר כתרופה נגד דחייה של איברים מושתלים.²³³ בהמשך צופו בו תומכנים שהוחדרו לחולים הסובלים מסתימת עורקים. לאחרונה הוא ניתן לחולי סרטן במסגרת ניסויים קליניים והוכח שהוא גורם לגידולים להצטמק מעבר למצופה.²³⁴ אכן, המחקרים שבהם בוחנים את סגולותיו של החומר להאריך חיים עולים על כל הציפיות של מיטב החוקרים. אם יתברר כי התוצאות הללו תקפות גם בניסויים קליניים בבני אדם, לא ירחק היום שבו תצטרך הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לפתח מדרד חדש של תוחלת חיים. תוחלת החיים היום מחושבת לפי המצב בעת לידתו של האדם ביחס למקום מושבו. המדרד החדש יצטרך לחשב נגישות לתרופות ואת קצב התפתחות המדע והטכנולוגיה הקשורים בתוחלת חיים.

שנות פנסיה

כיום במדינות רבות, כולל מדינות מתפתחות, מקבל האדם קצבת פנסיה במשך כחמש-עשרה עד עשרים שנה בממוצע. בישראל האיש הממוצע חי בגמלאות כחמש-עשרה שנה, והאישה הממוצעת כעשרים שנה. אך במשך העשור האחרון צומח ממוצע זה בשלוש שנים. כלומר, בתוך כארבעים שנה, לקראת אמצע המאה, אם דבר לא ישתנה מהותית, סביר להניח שהאדם הממוצע יבלה בין עשרים וחמש לשלושים שנה בגמלאות. קרי, בני השלושים של שנת 2012 יכלו שלישי מחייהם בגמלאות. בהתחשב בעובדה ששליש ראשון של חייהם הם מבליים בהכשרה לקראת קריירה ושליש נוסף הם חוסכים עבור ימי צאתם לגמלאות, כיצד יהיה אפשר לתמוך בהם עוד שלישי מחייהם? מהיכן יבואו המשאבים כדי למלא את הקרנות שיוכלו לתמוך בכל כך הרבה גמלאים במשך כל כך הרבה שנים? הרי מוסד הגמלאות הנוכחי לא נבנה כלל על בסיס הנחות אלו. כאשר הוגיו עיצבו אותו בסוף המאה ה-19, רק שלושה עד ארבעה אחוזים מהאוכלוסייה הגיעו לגיל הגמלאות, ואלה שהגיעו אליו חיו עוד כשלוש שנים בממוצע בלבד. כדי להמחיש את האחוזים הללו במספרים מוחלטים ניקח את הנתונים של גרמניה כמשל. בשנת 2030 מספר האזרחים הגרמנים שיהיו מעל גיל שישים וחמש

בתחילת המאה, האדם חי בגמלאות כ-18 שנה ואילו באמצע המאה הוא יחיה 30 שנה

בני השלושים של שנת 2012 יכלו שלישי מחייהם בגמלאות!

יעלה מ-16 מיליון ל-24 מיליון (עלייה של חמישים אחוז) והם יהיו כשלושים אחוזים מכלל האוכלוסייה. יתרה מזו, בין השנים 2005 ל-2050 יעלה מספר הגרמנים שיהיו מעל גיל שמונים מארבעה מיליון לעשרה מיליון. כלומר, תחול במספרם עלייה של כמאתיים וחמישים אחוזים, וגרמנים בגיל זה יהוו כחמישה-עשר אחוזים מכלל האוכלוסייה הגרמנית. המצב במדינות מפותחות ומתועשות רבות לא שונה במיוחד מזה של גרמניה. כיצד אפשר יהיה לתמוך בכל כך הרבה אנשים בעזרת כל כך מעט ידיים עובדות, כאשר משך כל תקופת השתכרותם מיגיע כפיהם לא יעלה על ארבעים שנה – שנים שבהן הם אמורים לחסוך עבור עצמם או עבור אחרים? מי שענינו בראשו רואה שמשוהו משמעותי מאוד עומד להתרחש ואין בידי המנהיגים שלנו כיום כל מענה לאתגר זה. הם אמנם ינסו להוריד את הזכויות הפנסיוניות של העומדים לקבל קצבאות בשנים הקרובות וגם ינסו למצוא משאבים דרך הלוואות, איגרות חוב או מסים משונים מהציבור, אך ככל שילכו בדרך זו, הם רק יחמירו את המצב לקראת אמצע המאה, כאשר קרנות רבות לא יוכלו לעמוד כלל בהתייבויותיהן למבוטחים וערוצי המימון ייסגרו בפניהן.

קרנות פרטיות

ועדיין לא דיברנו על מבוטחים בקרנות פנסיה שאינם עובדי מדינה. מספרם היחסי במדינות רבות עולה על עשרות אחוזים. באנגליה הם מונים כארבעים אחוזים מכלל המבוטחים. בישראל יש המעריכים שהם כחמישים אחוזים. הפנסיות בשוק הפרטי ממומנות בדרך כלל מהפרשות חודשיות מוסכמות של העובד והמעביד. אלא שלא מעט פעמים, אחרי שנים רבות שבהן אנשים מפרישים את חלקם בהיותם מועסקים אצל מעבידים פרטיים, מתברר שהמעביד לא העביר את חלקו לקרן. יתרה מזו, כדי שהקרן הפרטית תוכל למלא את הבטחותיה למבוטחיה במשך עשרים שנות פנסיה, על הפרט להפריש באופן קבוע במשך כארבעים שנה, והחשוב מכול, על מנהלי הקרן להשכיל להשקיע את כספי המבוטחים בדרך שתניב תנובה ראויה. אחרת, הקרן לא תוכל למלא את הבטחותיה גם אם המבוטח יעביר את חלקו ואת חלק המעביד במשך ארבעים שנה. תופעות מסוג זה יוצרות מה שמכונה בפי המומחים גירעונות אקטואריים, שפירושם הוא שההכנסות מכל פעילות הקרן

לא משתוות להוצאות הצפויות שלה, ולכן סביר כי לא תוכל בבוא העת לעמוד בהבטחותיה לגמלאים.

אך הכלכלה נעה כרכבת הרים שבה ירידות ועליות חדות במחזורים לא ברורים. במצבי שפל, קרנות מפסידות הון עתק ולא מעט פעמים אנשים מתעוררים להבין שעל אף שמנהלי הקרנות הוכיחו במשך שנים שהם משקיעים את כספי המבוטחים בזהירות, הם לפעמים נכשלים ביוהרה שעולה למבוטחים בשנים רבות של חיסכון.

אם לומר את האמת, הרי שעם כל הרצון הטוב של רבים, לא יהיה אפשר פשוט לעמוד בציפיות שהקרנות הפרטיות שואפות במלוא כוחן לעמוד בהן. התנאים האובייקטיביים ותנאי הכלכלה המודרנית לא ישאירו להן מרווח גדול שבו יוכלו לממש את משימתן.

אם מוסיפים על כל אלה את המחלה הכרונית של מדינות רבות, של אבטלה גלויה וסמויה אשר לא מאפשרת לרבים לחסוך, אם מוסיפים על כל

אלה רמות מיסוי גבוהות ההולכות וגדלות ברוב רובן של המדינות המתקונות, אם מוסיפים שירותים חברתיים שכבר היום אינם עומדים בציפיות ובדרישות של האנשים אשר עדיין לא הגיעו לשנות הפנסיה, שבהן צריכת השירותים הללו גוברת בהכרח – הנה יש לנו תבשיל רותח שרק עניין של זמן

אלו החוששים מהפגנות למען צדק חברתי עוד יתגעגעו למחאות מהסוג ובעוצמה המוכרים לנו היום

הוא עד אשר יתפרץ בדרכים שהדעת אינה סובלת. אלה שחוששים מהפגנות למען צדק חברתי, כפי שהן נערכות בתחילת העשור השני של המאה, עוד יתגעגעו למחאות מהסוג ובעוצמה המוכרים לנו היום.

לסיכום, ניתן לצמצם את רשימת האתגרים הללו למספר קטן של נקודות שלא ישאירו ספק אצל הקורא שהמודל הקיים אינו עובד זה זמן-מה, ואין המדובר בתחזית שמא המודל הקיים לא יעבוד בעתיד. העתיד כבר החל להתגלגל, ואין מנוס מלהתחיל למצוא מודל אלטרנטיבי כדי למתן את המשבר ההולך ואוסף תאוצה וכדי להביא מזור לדורות הבאים, שעדיין לא החלו לחסוך כלל או שעדיין לא נכנסו לשוק התעסוקה. חמש הנקודות הבאות אומרות הכול:

■ מודל המימון של הקרנות הפנסיוניות כיום לא יעמוד בעתיד בעומס הדרוש כדי לספק לכולם את המובטח והמצופה בשנים רבות של חיים בגמלאות.

- המשאבים שהאדם והמעביד מקצים לימי הפנסיה אינם מספיקים לשנים הרבות שבהן האדם הממוצע יחיה בגמלאות – כשלושים עד ארבעים שנה עבור אלו אשר יצאו לגמלאות באמצע המאה.
- משלמי המסים והחוסכים הנאמנים בלבד לא יוכלו לשאת על כתפיהם את הבלתי-מבוטחים הרבים שעדיין קיימים במדינות מתוקנות שונות.
- המדינה לא תוכל למלא את החסר בכוא העת, כי כבר עתה אין היא יכולה למלא את הציפיות וחסרים לה משאבים רבים כדי לממן את אלו החיים מתנובת הקרנות.
- מספר העובדים ביחס למספר הגמלאים הולך ומשתנה. לפנינו על כל עשרה עובדים שהעבירו כספי חסכונות לקרנות היו שלושה אנשים בגמלאות. כיום על כל שני עובדים החוסכים באופן שוטף יש עובד אחד בגמלאות. במדינות שונות, כמו ביוון, היחס הוא כבר עובד אחד עבור גמלאי אחד, ובפינלנד המצב של אחד לאחד אינו רחוק.